Bursa'nın Kentleşme Sürecinde Yapılan Planlama Çalışmaları ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Tarihî Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri

*

Ayşegül Keleş Eriçok[1]

Özet

Tarihî çevreler, geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerini, yaşam biçimini yansıtan, doğa-yapı ve yapı-insan arasındaki ilişkileri bakımından büyük bir birikimin ifadesidir. Tarihî kent merkezleri geleneksel bir düzene göre örgütlenmiş, değişen anlamları ve farklı kimlikleriyle ve sosyo-ekonomik dönüşüm süreçlerinin etkisiyle yeniden biçimlenerek çağımıza ulaşmış alanlardır. Söz konusu mekânlar sadece alışverişin ya da tüketimin gerçekleştiği alan değil, geleneksel tarzda üretimin ve zanaatın var olduğu bir kent mekânı niteliği taşımaktadır. Tarihsel süreçte değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ve farklılaşan üretim-tüketim ilişkileri nedeniyle tarihî kent merkezlerinde sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra kentlere göç sürecinde yaşanan plansız gelişme, kaçak yapılaşma, kent merkezlerinde rantın artması süreci ve kentsel dönüşüm uygulamaları tarihî çevrelerin zarar görmesine ve kentsel dokunun bozulmasına neden olmuştur. Bu süreçte koruma, yatırımları engelleyen, kentlerin mekânsal gelişimine olanak sağlamayan bir olgu olarak görülmüştür. Kültürel varlıkları koruma ile kentsel gelişme arasında karşılıklı ve birbirini besleyen bir etkileşim söz konusudur. Kentin sahip olduğu kültürel varlıkları korumak kentin sürekliliğini sağlamaktadır. Düzenli ve planlı bir kentleşme kültürel varlıkların korunmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde kültürel değerlerin korunmasını kentsel gelişme dinamikleri belirlemiştir. Bunun sonucunda da ne kültür varlıkları korunabilmiş ne de düzenli kentsel gelişme gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Bursa'nın kentsel gelişim sürecinde yapılan planlama çalışmaları ve kent merkezindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının tarihî kent merkezinin biçimlenmesine olan etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle süreç içerisinde oluşturulan harita ve kent planları ayrıntılı ele alınacak ve kentin planlama süreci bağlamında Bursa Tarihî Kent Merkezi'nin yaşadığı değişimler değerlendirilecektir. Günümüzde kent için geçerli olan mevcut planlama çalışmalarının ise, tarihî kent merkezinin mekânsal ve işlevsel yapısına ilişkin temel kararları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: *kentsel gelişme, dönüşüm, tarihî ticaret merkezi, Bursa*

---

[1] Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (akericok@gmail.com)

Impact of Planning Studies and Urban Renewal Applications Performed in Urbanization Process of Bursa in Historical City Centre Development *

Ayşegül Keleş Eriçok

Abstract

Historical environment reflects socio cultural and economic values and lifestyle of past. Historical environments, is the expression of a large backlog in terms of the relationships between nature-structure and structure-people. Organized within a traditional structure, these spaces have survived until today with their altering meanings and different identities as well as the restructuration they went through because of the socio-economic transformation processes. Besides, they are not only shopping areas or consumption spaces but also urban areas with a traditional style of manufacture and crafts. Historic commercial centres are subject to continuous change and transformation due to the changing socio-economic and cultural structure and relations of production and consumption.

Unplanned development during the process of migration to cities after the 1950s, illegal housing and the increase of rent in the city centres damaged urban patterns and historical heritage in Turkey. Preservation is considered as preventing investment and spatial development of the cities. There is an interaction between urban development and cultural heritage conservation. Regular and planned urbanization play an important role in the preservation of cultural assets. The preservation of cultural values in our country has determined the dynamics of urban development.

In this study, urban development planning and urban transformation project in urban development process of Bursa is to evaluate the impact of the formation of the historical city center.

In this context, firstly the maps and city plans will be discussed in detail. Secondly the city's planning process will be evaluated in the context of the changes that the historical city center of Bursa. Nowadays, the current existing planning for the city, the historic city center will focus on basic decisions about the spatial and functional structures.

Keywords: *urban development, urban transformation, historical city centre, Bursa*

Giriş

Tarihî çevreler, geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerini, yaşam biçimini yansıtan, doğa-yapı ve yapı-insan arasındaki ilişkileri bakımından büyük bir birikimin ifadesidir. Tarihî kent merkezleri; geleneksel bir düzene göre örgütlenmiş, değişen anlamları ve farklı kimlikleriyle ve sosyo-ekonomik dönüşüm süreçlerinin etkisiyle yeniden biçimlenerek çağımıza ulaşmış alanlardır. Söz konusu mekânlar sadece alışverişin ya da tüketimin gerçekleştiği alan değil, geleneksel tarzda üretimin ve zanaatın var olduğu bir kent mekânı niteliği taşımaktadır. Tarihsel süreçte değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ve farklılaşan üretim-tüketim ilişkileri nedeniyle tarihî kent merkezlerinde sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra kentlere göç sürecinde yaşanan plansız gelişme, kaçak yapılaşma, kent merkezlerinde rantın artması süreci ve kentsel dönüşüm uygulamaları, tarihî çevrelerin zarar görmesine ve kentsel dokunun bozulmasına neden olmuştur. Bu süreçte koruma, yatırımları engelleyen, kentlerin mekânsal gelişimine olanak sağlamayan bir olgu olarak görülmüştür. Kültürel varlıkları koruma ile kentsel gelişme arasında karşılıklı ve birbirini besleyen bir etkileşim söz konusudur. Kentin sahip olduğu kültürel varlıkları korumak kentin sürekliliğini sağlamaktadır. Düzenli ve planlı bir kentleşme, kültürel varlıkların korunmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde kültürel değerlerin korunmasını kentsel gelişme dinamikleri belirlemiştir. Bunun sonucunda da ne kültür varlıkları korunabilmiş ne de düzenli kentsel gelişme gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Bursa'nın kentsel gelişim sürecinde yapılan planlama çalışmaları ve kent merkezindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının Tarihî Kent Merkezi'nin biçimlenmesine olan etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle süreç içerisinde oluşturulan harita ve kent planları ayrıntılı ele alınacak ve kentin planlama süreci bağlamında Bursa Tarihî Kent Merkezi'nin yaşadığı değişimler değerlendirilecektir. Günümüzde kent için geçerli olan mevcut planlama çalışmalarının ise, Tarihî Kent Merkezi'nin mekânsal ve işlevsel yapısına ilişkin temel kararları üzerinde durulacaktır.

1. Bursa Kenti'nin Tarihsel Gelişim Süreci

M.Ö. 187-186 yıllarında Bithynia Kralı Prusias I tarafından kurulduğu varsayılan Bursa (Yenal, 1996, s. 11) hem coğrafi konumu ve iklim koşulları hem de tarihsel gelişme süreçleri içindeki yeri açısından önemli bir kenttir.[2] Kent, Batı Anadolu'da, Uludağ'ın (eski adıyla Keşiş Dağı) kuzeybatı eteğinden, Marmara Denizi'nin güneyindeki ovaya doğru uzanan eğimli bir arazide gelişmiş, Uludağ'ın eteklerine dağdan inen Cilimboz deresiyle Gökdere arasında yayılmıştır (Darkot, 1994, ss. 806-808). Bursa kentinin mekânsal çerçevesi, doğal konumunun sağladığı üstünlüklerin yanı sıra, kentin dış ilişkilerinde yaşanan değişimle ilişkili olarak değişim göstermiştir. Bursa, 13. yüzyıldan itibaren Doğu ve Batı arasındaki ticaretin kavşak noktası hâline gelmiş olan Anadolu'nun önemli ticaret yolları üzerinde yer almıştır[3] (İnalcık, 2010, ss. 128–130).

Bursa'nın 1326'da Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra kalenin dışında gelişmesi yönlendirilmiştir. Osmanlıların kentte başlattıkları ilk değişim, kale dışında bedesten merkezli, çarşılardan oluşan bir iş merkezinin kurulması ve geliştirilmesi olmuştur. Bu nedenle Sultan Orhan Bursa'yı aldıktan sonra hisar içine müdahale etmeden, sur dışında, kalenin doğusuna cami, medrese ve han yaptırmıştır (İnalcık, 2010, s.

[2] Kentin tarihî gelişimi incelendiğinde kuruluşuna ilişkin verilen tarihler farklılık göstermekle birlikte, kentin bir tepe üzerinde, etrafı surlarla çevrili bir kale kent olarak kurulduğu belirtilmektedir (Baykal, 1950: 8; Yenal, 1996: 11; Tekeli, 1999: 9; Vardar, 2007: 185). Bursa, sırasıyla Lydia, Pers, Bithynia, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir.

[3] Orhan Bursa'yı fethettikten sonra uzun mesafe ticaretini çekmek için hemen girişimde bulunmuştur. Orhan özellikle ipek ticaretini Galata'daki Cenevizlililerden Bursa'ya çekebilmek için Cenevizlilere Bursa'da da ayrıcalıklar tanımıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesinin getirdiği uzun mesafe ticaret yollarını Bursa merkezine kanalize etmeyi hızlandırmış ve çeşitlendirmiştir. Hindistan ve Arabistan'dan gelen baharat yolunu da Adana-Konya-Akşehir-Kütahya-Bursa, Mısır-Antalya-Isparta-Kütahya-Bursa kanalıyla kendisine çekmiştir. Daha batıda Balat, Efes ve İzmir'in 1391'de Osmanlı denetimine girince buralardan gelen uzun mesafe ticareti Manisa-Akhisar-Balıkesir-Bursa güzergâhından Bursa'ya bağlanmıştır. 1361'de Edirne'nin alınmasından sonra Edirne-Gelibolu-Bursa bağlantısı gelişmiştir (Tekeli, 2007: 57). Bursa'da kesişen ticaret yollar İran'dan ham ipek, doğudan baharat türleri, İndigo ve benzeri malları, batıdan ise yünlü kumaş ve kâğıt gibi ürünleri kente getirmektedir. Bursa aynı zamanda Batı Anadolu'dan Karadeniz'e yapılan pamuk ticaretinin önemli noktalarından biridir. İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinden kente gelen yünlü ve ipekli dokumalar Bursa'nın ticari önemini uluslararası alanda daha da arttırmıştır (Faroqhi, 1994: 7). Böylelikle kent hem doğudan ve batıdan gelen ürünlerin değişildiği bir Pazar yeri olmuş hem de Bursa ve çevresindeki üretim gelişmiştir (Tekeli, 1999: 12).

142; Baykal, 1950, s. 15). Kentin ana merkezi, Orhan Bey'in yapılarının bulunduğu bölgedir. Sultan Orhan'dan sonra tahta geçen I. Murad Çekirge tarafında külliye yaptırarak kentin batı yönünde gelişmesini sağlamıştır (Yenal, 1996, s. 27; Kuban, 2007, s. 70). Daha sonra Sultan Bayezid I. Murad'ın Hüdavendigar Külliyesi'nin aksi yönünde külliye yaptırarak kentin doğuya gelişmesini sağlamıştır. Kentin ana merkezi dışındaki diğer yerleşim alanlarını, sultanların, hanedan üyelerinin ve kentin üst düzey yöneticilerinin yaptırdığı külliyeler ve bu külliyelerin etrafında gelişen mahalleler oluşturmaktadır (Yenal, 1996, s. 27; Tekeli, 1999: 14). 14. ve 15. yüzyılda Bursa kenti, külliyelerin ve imaretlerin etrafında oluşan mahallelerin birbirine eklemlenmesiyle gelişmiştir.[4] 19. yüzyıla kadar kentin makroform gelişiminde önemli bir değişim yaşanmamıştır. O dönemde kent makroformu doğuda Yıldırım ve Emir Sultan, batıda ise Muradiye Külliyesi ile sınırlanmaktadır.

20. yüzyılda ise özellikle sanayileşme ve yoğun göç nedeniyle hızlı nüfus artışı yaşanmıştır.[5] Cumhuriyetin ilk devlet yatırımlarından olan Merinos ile İpekiş fabrikalarının kentin kuzeyinde İzmir yolu üzerinde yer seçmeleri ile kent, kuzey-güney yönünde açılım göstermiştir. 1938-1944 yıllarında Çelik Palas ile Park Otelin yapılması ve Altıparmak Caddesi ile Bursa batıya doğru bir gelişme göstermiştir (Vardar, 2007, s. 187).

1960'lı yıllarda kentte yaşanan en önemli değişiklik organize sanayi bölgesinin kurulmasıdır.[6] (Aktar, 1996, s. 141; Batkan, 1996, s. 255; Tekeli, 1999, s. 24). 1966'da organize sanayi bölgesinin açılmasıyla kent Mudanya yolu üzerinde sıçramalı olarak gelişmiştir. 1990'lara gelindiğinde, istihdam odaklı iç göç ve 1989 yılındaki Bulgaristan'dan gelen dış göç nedeniyle kentte konut ihtiyacı artmıştır. Mevcut kentsel doku içinde bu nüfusun ekonomik koşullarına cevap verebilecek boş alanların olmaması, konut talebinin arsa fiyatlarını yükseltmesi ve yerleşilebilir alanların kentsel eşik sınırına dayanması gibi nedenlerle kent hızla ovaya doğru

[4] Osmanlı kentlerinin gelişiminde imaret sitelerinin etkileri konusunda daha fazla bilgi için bkz: Barkan, Ö. L., (1963), "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XXIII, İstanbul.

[5] 1940'larda yüz binin altında olan kent nüfusu 2011 verilerine göre yaklaşık iki milyona ulaşmıştır (www.tuik.gov.tr, son erişim 27 Ocak 2012).

[6] Organize sanayi bölgesi kentin batısında Mudanya yolu üzerinde ve kente 14 km. uzaklıkta kurulmuştur (Tekeli, 1999: 24).

yayılmaya başlamıştır (Vardar, 2007, s. 187). Günümüzde Bursa'nın makro formu, güneyde eğimli alanlarla sınırlanmış, kuzey ovaya doğru yayılan ve doğu-batı yönünde uzanan doğrusal niteliktedir.

2. Tarihî Kent Merkezinin Gelişim Süreci

Bursa Tarihî Kent Merkezi, tarihsel süreç içinde kuruluşundan günümüze kadar farklı dönemlerde önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. Tarihî Kent Merkezi'nin oluşum süreci, kentin Osmanlı egemenliğine geçmesi ile (1326'dan sonra) oluşmaya başlamıştır. Kentin ticaret merkezi, 14. yüzyılın ilk yarısında, kalenin doğusundaki boş bir alanda kurulmuştur.[7] Şehrin doğu-batı aksında gelişmesine paralel olarak, merkezî ticaret alanı da bu aks üzerinde gelişmiştir. Ticaret merkezini oluşturan ilk yapılar Orhan Gazi'nin yaptırdığı cami, imaret, han ve hamamdan oluşan kültürel ve ticari yapılardır (Vural, 2007, s. 291; Tekeli, 1999, s. 13). Daha sonra gelen sultanların inşa ettirdikleri hanlarla merkezin gelişimi devam etmiştir. İş merkezinin yoğunlaşması, yapım dönemleri genellikle 14. ve 15. yüzyıl olan yeni hanların yapılmasıyla sürmüştür. 14. yüzyılda, hanlar, bedesten, çarşılar, pazarlar, hamamlar, camiler ve medreselerin yapılmasıyla oluşmaya başlayan tarihî kent merkezi 16. yüzyılın ortalarına doğru gelişimini tamamlamıştır (Tanyeli, 1987, s. 138).

Alanda gerçekleşen ilk yapısal değişim, 19 yüzyılın ikinci yarısında kentin Tanzimat Fermanı ile başlayan, devleti ve toplumu modernleştirmeyi hedefleyen bir dizi reform ile sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan dönüşüm sürecidir (Enlil, 1999, s. 286). Tanzimat reformları sonrasında kentsel mekânda değişimler yaşanmıştır. Kentte yapısal değişimin bir diğer nedeni ise 1855 yılında gerçekleşen ve kentin üçte ikisinin yıkılmasına neden olan depremdir. Bu deprem sonrasında kentin imar çalışmaları başlatılmıştır. 1855 depremi ile kentin üçte ikisinin yıkılmış olması kente müdahaleyi kolaylaştırmıştır.

19. yüzyılda yapılan imar çalışmaları kentin ana yollarını açan operasyonlardır. Bu operasyonların amacı, kentin organik sokak dokusu

[7] Ticaret merkezinin boş bir alanda kurulması dolayısıyla Bursa'daki merkezî ticaret alanı, Osmanlı şehri çarşısının pek çok karakteristiğini içinde barındıracak bir gelişmeye sahne olmuştur (Cezar, 1985: 57).

içinde ulaşımı kolaylaştıracak yol sistemlerinin oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, kentin çıkmaz sokaklardan oluşan, yaya ve binek hayvan trafiğine uygun olan yollarının, araç trafiğine elverişli düzenli bir yol sistemine dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Dörtok Abacı, 2007, s. 178; Kaygalak, 2008, s. 179). Bu amaçla, ilk olarak Ahmet Vefik Paşa döneminde Ulu Cami'nin güneyinden geçen doğu-batı doğrultusundaki Saray Caddesi (Atatürk) genişletilmiştir (Saint Laurent, 1996, s. 87; Baykal, 1950, ss. 56-58; Kaygalak, 2008, s. 180).

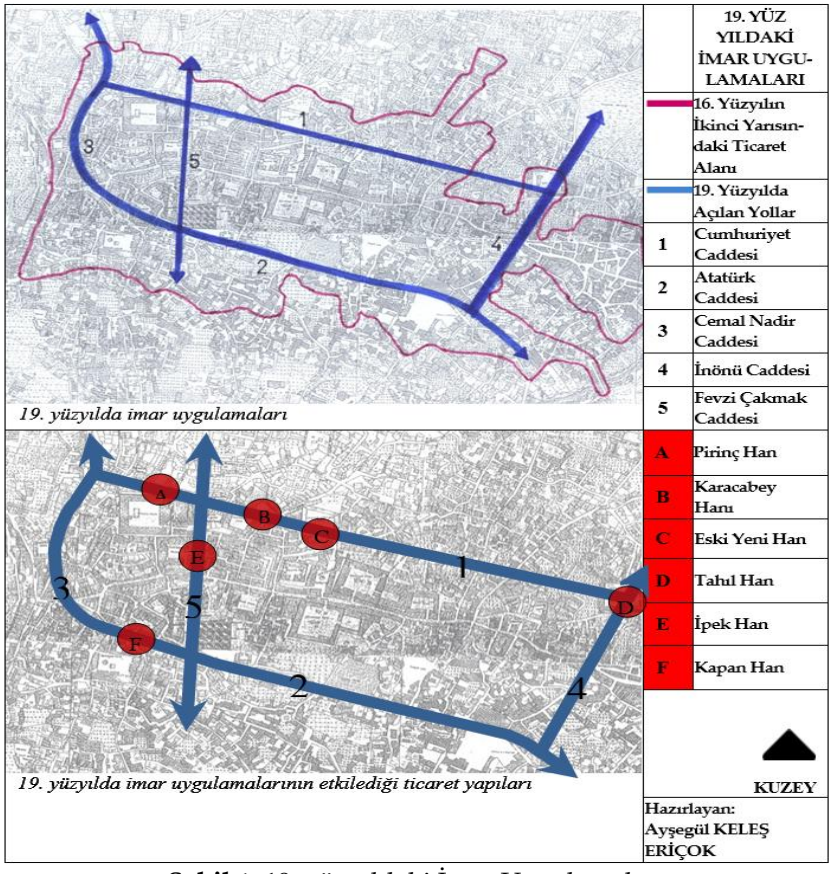
Ahmet Münir Paşa döneminde ise Maksem Caddesi açılmaya başlanmış (Mecidiye Caddesi Maksem'e doğru uzatılmış), Ulu Cami civarında Ahmet Vefik Paşa tarafından başlatılan ancak yarım kalan yollar tamamlanmıştır (Tekeli, 1999, s. 19).

Vali Mümtaz Reşit Paşa döneminde, günümüzde de en önemli olan ve yoğun biçimde kullanılan ulaşım aksları açılmıştır. Maskem'den Şehreküstü'ne inen Mecidiye Caddesi, Hamidiye (Cumhuriyet) Caddesi ve günümüzde Fevzi Çakmak Caddesi olarak bilinen cadde tamamlanmıştır (Batkan, 1996, s. 3).

Kente hizmet etmiş valiler tarafından gerçekleştirilen ve kentin fiziksel yapısına etki eden müdahaleler sonucunda, 16. yüzyılın ikinci yarısında oldukça geniş bir alana yayılan ticaret merkezi, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında güneyde Atatürk (Saray, Hükümet), doğuda İnönü, kuzeyde Cumhuriyet (Hamidiye), batıda Cemal Nadir Caddeleri ile sınırlanan bir alana dönüşmüştür (Şekil-1). Kentin ana yollarını açan operasyonlar sırasında birçok tarihî yapı tamamen veya kısmen yıkılmıştır. Hamidiye (Cumhuriyet) Caddesi'nin açılması sırasında Pirinç Han'ın kuzeydoğu köşesi yıkılmış, Tahıl Han ikiye bölünmüştür (Çakıcı, 2008, s. 39). Ayrıca Karacabey Hanı ve Eski Yeni Han'ın bir bölümü yıkılmıştır. Atatürk Caddesi'nin açılması sırasında ise Kapan Han'ın bir bölümü, Maksem'den Şehreküstü'ne inen Mecidiye Caddesi'nin açılması sırasında ise İpek Han'ın doğu kanadı yıkılmıştır (Tekeli, 1999, s. 19; Batkan, 1996, s. 249). 19. yüzyılda batılılaşma ile birlikte yönetim ve kültür yapılarının yapılması ile başlayan değişim süreci, 20. yüzyılda da gelişerek devam etmiştir.

3. Planlama Çalışmalarının Tarihî Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri

Bursa kentinin imar sürecine bakıldığında, tarihî kent merkezinin mekânsal yapısını etkileyen üç temel kırılma noktası görülmektedir. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısının kırılmaya başladığı Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemdir. Bu dönemde planlama çalışmaları kenti yöneten valiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentin yeniden imar edilmesi kapsamında yeni akslar ve bağlantılarla tarihî kent merkezi yeniden biçimlendirilmiştir. İkincisi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemidir. Üçüncü kırılma noktası ise 1958 Kapalı Çarşı yangını sonrasında yapılan planlama çalışmalarıdır.

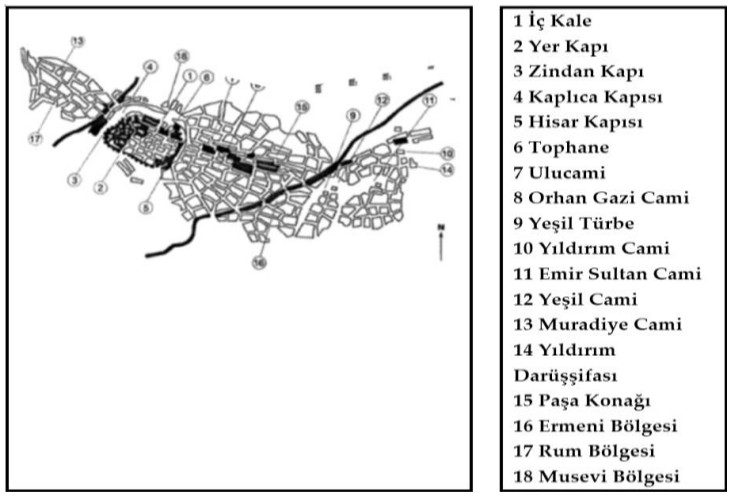

Şekil 1. 19. yüzyıldaki İmar Uygulamaları

Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Yapılan Planlama Çalışmaları:

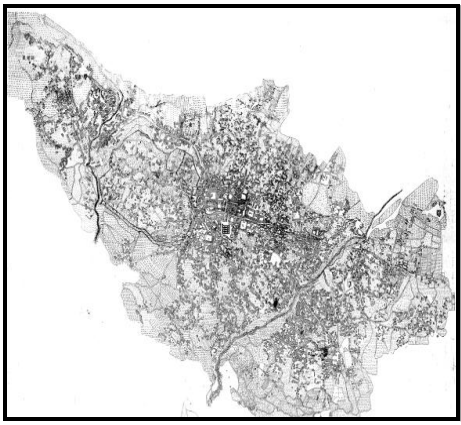
Osmanlı döneminde kentte planlı bir yaklaşım, ilk olarak 1855 yılında gerçekleşen ve kenti büyük ölçüde tahrip eden depremden sonra gündeme gelmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda imar mevzuatı oluşmaya başlamış ve yangın alanlarında ilk mevzi imar planı uygulamaları başlamıştır (Tekeli, 1999, s. 18). Bu dönemde yapılan haritalar kentin mekânsal değişimine dair önemli bilgiler vermektedir.

Niebuhr Planı: Bu planda kentin, batıda Muradiye Külliyesi, doğuda ise Yıldırım Külliyesi ile sınırlı olduğu görülmektedir. Orhan Camisi ve hanlar, kentin merkezinde yer almaktadır (Şekil 2). Niebuhr Planı 1862 yılında hazırlanan Suphi Bey Haritası ile karşılaştırıldığında, bu planda görülen kentsel dokunun yaklaşık yüzyıl boyunca değişmediği anlaşılmaktadır (Bursa Kent Müzesi Arşivi).

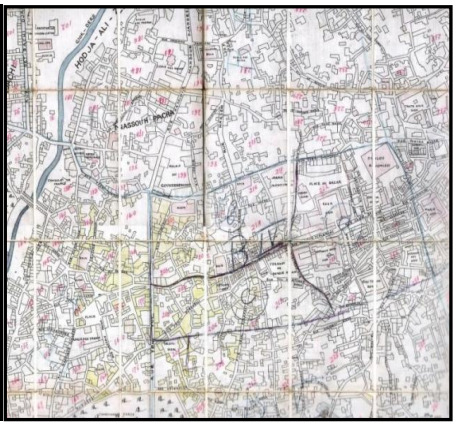

Şekil 2. 1767 Niebuhr Plan *(Kaplanoğlu, 2008, s. 72)*

Suphi Bey Haritası: 1855 yılındaki depremden sonra Bursa'nın yeniden inşa edilmesi sürecinde ilk olarak, 1857 yılında Suphi Bey tarafından kentin ilk kadastro planı çizilmiştir (Şekil 3). Suphi Bey Haritası, 19. yüzyılın ikinci yarısında kentin mekânsal örgütlenmesinin niteliği hakkında genel bilgiler vermektedir. Kentin ulaşım ağında çıkmaz sokakların ağırlıklı olduğu görülmektedir. O dönemlerde uzun ve geniş caddeye rastlanılmamaktadır.

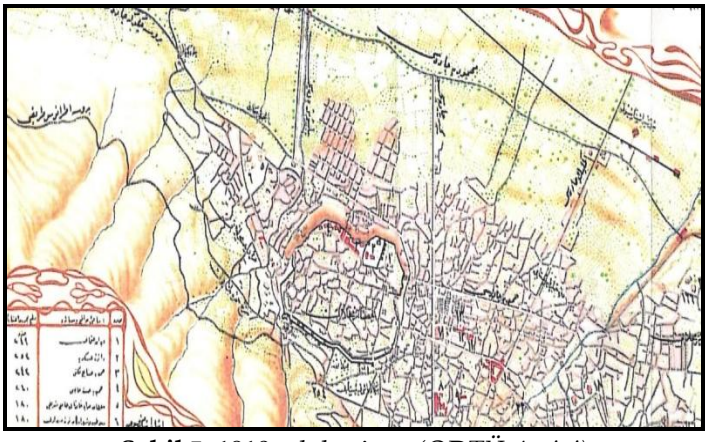
Şekil 3. Suphi Bey Haritası

Şekil 4. 1880 yılı Haritası

1880 Yılı Haritası: 1880 yılı haritası kent bütününe ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu haritada 1862 haritasında olmayan, düz ve geniş caddeler dikkat çekmektedir. Bu caddelerden Ahmet Vefik Paşa tarafından inşa ettirilen Gemlik Caddesi (Yeni Yol olarak), İpekçilik Caddesi (Setbaşı Caddesi olarak), Çekirge Yolu; genişletilip, modernleştirilen Saray Caddesi ve Vefik Paşa'dan sonra yaptırılan Hamidiye ve Maksem Caddeleri açıkça görülebilmektedir (Şekil 4). Ayrıca Setbaşı, Hacı Baba ve Umur Bey mahallelerinin ve Irgandı Köprüsü'nün kuzeybatısına düşen Kayan Çarşısı'nın bir kısmının dik açılı planlaması göze çarpmaktadır.

1910 Yılı Haritası: Bu haritada, demir yolu, bütün istasyonları ve çevresinde gelişen yollarla ayrıntılı biçimde gösterilmektedir (Şekil 5). Bu dönemde kentin Çekirge yönünde geliştiği görülmektedir. Kentin güneydoğusunda, Namazgah Deresi ile Işıklar Askeri Lisesi arasında da bir yapılaşma göze çarpmaktadır. Ulaşım ağı ile ilgili değişikliklere gelince, Acemler Bahçesi'ni eski kaplıca bölgesine bağlayan yeni bir yol (Acemler Caddesi) açılmıştır. Bundan başka, demir yoluna paralel Mahmudiye Caddesi ve bu caddeden başlayıp şehir merkezinden geçerek güney uçtaki Maksem'e kadar uzanan Mecidiye Caddesi de yeni açılan yollar arasındadır. Ayrıca Hamidiye Caddesi'nin de hisara kadar uzatılmış olduğu görülmektedir (Kaygalak, 2008, s. 198).

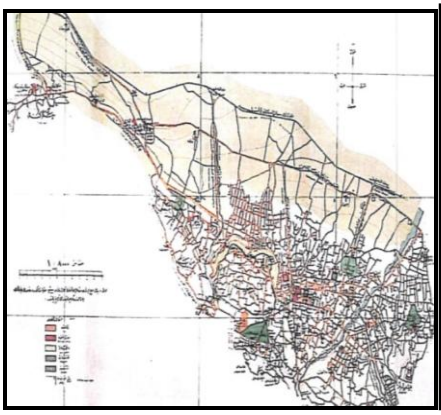
Şekil 5. 1910 yılı haritası *(ODTÜ Arşivi)*

1923-1960 arası dönemde planlama çalışmaları:

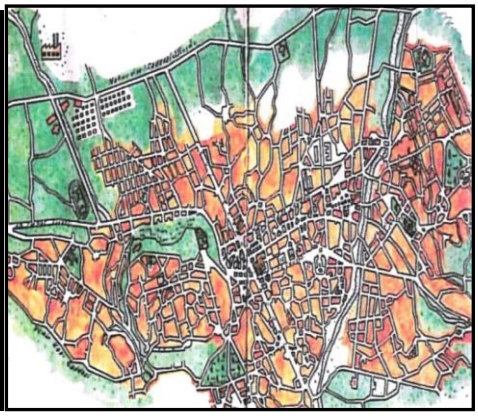
Bu dönemde kentin bütününü kapsayan planlama çalışmaları yapılmıştır. Bursa kentinin ilk plan çalışması 1924'de Alman Karl Lörcher tarafından yapılmıştır. 1912 yılında elde edilen hâlihazır harita üzerine dönemin bahçe kent akımının etkisi altında mevcut dokuyu tamamen yok varsayarak hazırlanan plan tam olarak uygulanmamıştır. İkincisi ise 1940 yılında hazırlanan Prost Planı'dır.

1924 Lörcher Planı: Bursa kentinin ilk plan çalışması olan Lörcher Planı'na göre, Atatürk Caddesi üzerinde kültür, eğitim ve ticaret alanları yer almıştır. Bu plana göre kent doğuda Yıldırım ve Emirsultan camileri ile batıda Hüdavendigar Camisi ve Çekirge ile, kuzeyde Bursa-Mudanya demir yolu ile sınırlanmaktadır (Şekil 6). Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen nüfus mübadelesi sonucunda gelen göçmenler, azınlıklardan boşalan alanlara yerleştirilmişlerdir (Bursa Kent Müzesi Arşivi). Böylelikle kentin konut alanlarının yayılması önlenmiştir. Buna kaşın Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası ve İpekiş Fabrikası'nın kurulması, kent gelişiminin ovaya yayılmasına neden olmuştur. Bu dönemde Çekirge yönünde açılan Altıparmak Caddesi üzerinde Çelik Palas ve Park Otel gibi lüks oteller kurulmuştur. Atatürk Caddesi üzerinde kültür, eğitim ve ticaret alanları yer almıştır. Cumhuriyet Caddesi, Atatürk Caddesi, İsmet Paşa Caddesi ve Fevzi Çakmak Caddeleri arasında kalan alan kent merkezi niteliğindedir (Bursa Kent Müzesi Arşivi). 1925 ve sonrasında yönetim

yapıları olan vilayet, defterdarlık ve adliye, 1931'de Atatürk Anıtı ve Tayyare Kültür Merkezi ve 1940 yılında halkevi bu plan kararları doğrultusunda yapılmıştır (Akkılıç, 2001, s. 80). Bu planın kentte uygulanan kısmı Atatürk Caddesi'nin hisar girişidir (Batkan, 1996, s. 249; Vardar, 2007, s. 84). Lörcher Planı ile kentin ticaret merkezine eklemlenen bir yönetim merkezinin oluşması sağlanmıştır. Günümüzde de olduğu gibi Atatürk Caddesi kentin en önemli aksı olmuş Hanlar Bölgesi'nin merkezî konumu güçlendirilmiştir (Bağbancı, 2007, s. 97).

Şekil 6. Lörcher Planı *(Kaplanoğlu, 2008, s. 78)*

Şekil 7. Prost Planı (*Kaplanoğlu, 2008, s. 80*)

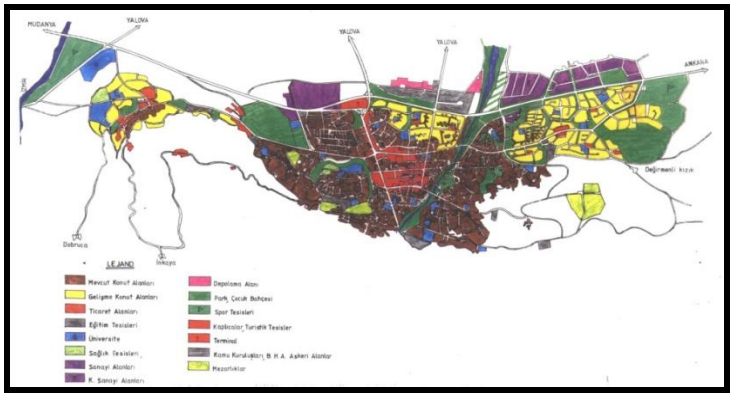
1940 Prost Planı: Bu planda tarihî merkezin korunması ve küçük bir sanayi bölgesi oluşturulmasına ilişkin öneriler vardır (Şekil 7). Prost Planı'nın ana hedeflerinden biri yolların genişletilmesidir. Plan büyük ölçüde uygulanmıştır. Darmstat Caddesi (Muradiye Külliyesi aksında), Gazcılar Caddesi (Emir Sultan Cami aksında), Fomara Caddesi (Fevzi Çakmak Caddesi-Ulu Cami aksında), Atatürk Caddesi (Yeşil Türbe aksında) bu plan kararları doğrultusunda açılmıştır (Altaban, 1999, s. 170; Vardar, 2007, s. 84., Batkan, 1996, s. 249; Kaplanoğlu, 2008, s. 79). Bursa Ovası'nın verimsiz bölümlerinin yerleşmeye açılması, eski konut alanlarının daha sağlıklı hâle getirilmesi, Prost Planı'nın önemli kararlarındandır. Ayrıca bu planla Çekirge'nin kaplıca ve turizm merkezi olarak geliştirilmesi, demir yolunun güneyinde, Gemlik yolu üzerinde bir sanayi bölgesi kurulması düşünülmüştür (Batkan, 1996, s. 249).

1960 sonrası planlama dönemi:

Bu dönemde tarihî kent merkezinin gelişimine etki eden en önemli planlama çalışması 1960 yılında hazırlanan Piccinato Planı ve 1989 yılında hazırlanan Bursa Merkez (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma-Geliştirme Projesidir.

1960 Piccinato Planı: 1958 yangını sonrasında tarihî kent merkezi ve çevresi tahrip olmuştur. Bu bölgenin onarım ve yenileme projeleri Piccinato danışmanlığında yapılmıştır (Altaban, 1999, s. 170; Bursa Defteri, 2000, s. 20). Piccinato Planı (Şekil 8) temelde kentin sahip olduğu doğal ve tarihî değerleri korumayı, bunun yanı sıra yoğun bir kentsel gelişmeyi amaçlamıştır (Batkan, 1996, s. 251). Piccinato ve ekibi yangın öncesindeki durumu tespit etmek için alanda çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda tarihî dokuya eklemlenmiş olan barakaların tamamen yok olduğu, hanların daha az hasar aldığı tespit edilmiştir (Vural, 2007, s. 299). Piccinato, bu tespite bağlı olarak hanların ve bedestenin özgün yapısına uygun olarak restore edilmesini ve etrafındaki dükkânların temizlenmesini öngörmüştür. Yangın sonrasında tarihî kent merkezinin restorasyon çalışmaları yapıldığı dönemde (1958-1965) alternatif ticaret alanları öngörülmüştür. Bu dönemde Altıparmak ve Fevzi Çakmak caddeleri önemli ticaret aksları hâline gelmiştir (Kırayoğlu, Tanyeli vd., 1999, ss. 10-25).

1960'lı yıllardan sonra, hızlı sanayileşme ve motorlu araç sayısındaki artış sonucunda, Prost ve Piccinato'nun yaptığı planlar kentin gelişme hızının gerisinde kalmıştır. 1976-1984 yılları arasında, tarihî doku ve geleneksel merkezin korunması amacıyla merkezde yapılaşma ve yükseklik kontrolü uygulanmış ve merkezde bulunan işlevler kentin kuzeyine taşınmıştır. Merkez, hızlı bir yapılaşma içinde zarar görmüş ve bu durum 1978 yılında alınan sit kararlarına kadar sürmüştür.

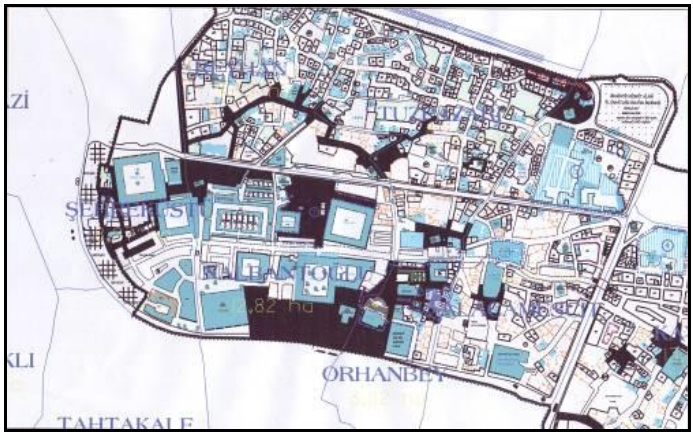

Şekil 8. Piccinato Planı *(Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)*

1979 GEEAYK Kararları: 1978 yılında kentin arkeolojik ve doğal sit alanları tespit edilmiş ve sonrasında Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1979 yılında 10888 no.lu kararla koruma ilkeleri belirlenmiştir. Bu kararda merkezi iş alanı Kayhan Mahallesi kuzeyine, Haşim İşcan Caddesi aksına kaydırılırken mevcut ticaret merkezi olan Hanlar Bölgesi'nin fonksiyonu korunmuştur (GEEAYK 1979). 1986 yılında Koruma Yüksek Kurulunun 1918 sayılı kararıyla tarihî kent merkezi, Kentsel Sit Alanı ve bir bölümü de Kentsel Sit Koruma Alanı olarak ilan edilmiştir.

1989 Bursa Merkez (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma-Geliştirme Projesi[8]: Bursa Tarihi Merkez Koruma-Geliştirme Planı (Şekil 9); kuzeyde Reyhan Mahallesi, doğuda Kayhan Mahallesi ve Hanlar Bölgesi'ni kapsayan 46,3 hektarlık bir alandır (Bursa Merkez Koruma Geliştirme Projesi Açıklama Raporu). ODTÜ tarafından yapılan bu planlama ile, Hanlar Bölgesi, Osmanlı kentinin özelliklerini taşıyan, kentin gelişmiş ticaret merkezi; Kayhan Mahallesi, bu merkezle uyumlu bir mahalle; Reyhan Mahallesi ise tarihî konut dokusuna sahip ancak merkezin yakınında olmasına rağmen yarı kırsal kasaba görünümünde bir mahalledir.

[8] ODTÜ tarafından hazırlanan bu planın sayısallaştırılması ve plan değişikliklerinin plan üzerine aktarılması yönünde yapılan çalışmalar sonucu, hazırlanan 1/1000 ölçekli Bursa Merkez Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı; Osmangazi Belediye Meclisinin 06.04.2005 gün ve 394 sayılı kararıyla uygun görülerek, Bursa Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.06.2005 gün ve 195-350 sayılı kararıyla onaylanmış, hazırlanan plan BKTVKBK'nun 25.08.2005 gün ve 886 sayılı kararıyla uygun görülerek yürürlüğe girmiştir.[8]

Şekil 9. 1989 Bursa Tarihi Ticaret Merkezi (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma ve Geliştirme Projesi *(Osmangazi Belediyesi Arşivi)*

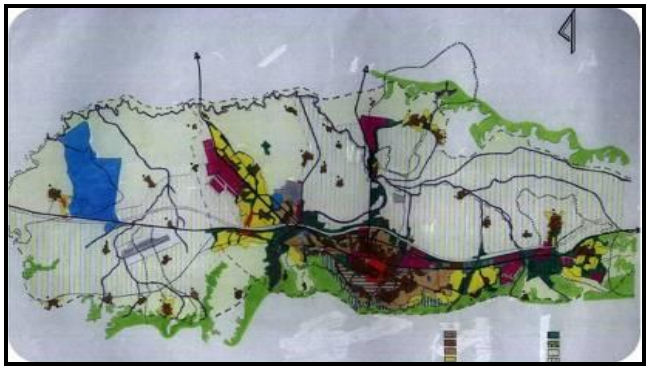
Hanlar Bölgesi Koruma Geliştirme Planlaması ile hanlar bölgesi batı kısmı çeperlerindeki mevcut yapılaşmanın korunarak, iç taraflara doğru başlayan bozulmanın denetlenmesi, Kütahya Han, Nilüfer Çarşısı, Tuz Han, Tuz Pazarı ve Okçular Çarşısı aksının tanımsız durumdan kurtarılarak çarşı ile bütünleşmesi amaçlanmıştır. Ayrıca İnönü Caddesi üzerinde iç avlulu ticaret alt merkezi şeklinde yeni ticaret alanlarının oluşturulması, güneydoğuda yer alan ada oluşumunun korunarak, yeşil alan yaratmak amacıyla parsellerden yararlanılması ya da iç avlu biçiminde ortak açık kullanım alanlarının sağlanarak yakın çevreye hizmet verebilmesi hedeflenmiştir (Bursa Merkez Koruma Geliştirme Projesi Açıklama Raporu; Bağbancı, 2008, s. 101).

Bursa Merkez-Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı'nda kentsel yaşam alanları belirlenerek 6 özel proje alanı (Tuz Han ve Nilüfer Çarşısı, Kütahya Han ve çevresindeki dükkânlar, Eski ve Yeni Galle Pazarı Hanları, Davutpaşa Hamamı ve çevresi, Setbaşı Deresi rekreasyon alanları ile ayakkabıcılar çarşısı koruma ve çevre düzenleme projesi) oluşturulması hedeflenmiştir (Kırayoğlu, 2004, s. 75). 2000 yılında, kent merkezinde çeşitli zamanlarda oluşturulmuş koruma projelerini, eski alt merkezleri (külliyeleri ve kaleyi) birleştiren bir yaya parkuru üzerinde bir araya getirme mantığıyla koordine etmeyi amaçlayan bir konsept projesi olarak Tarihi Yaya Aksı Projesi geliştirilmiştir (Kırayoğlu, 2004, s. 75).

Tarihî kent merkezini etkileyen diğer planlar:

Bu bölümde Bursa kent bütünü için hazırlanmış olan planlama çalışmalarının Tarihî Kent Merkezi'nin gelişimini etkileyen kararları incelemiştir.

1976 Nazım Planı: Piccinato Planı'nın nüfus hedefi 1980 yılı için 250 000 olarak tespit edilmiştir. Fakat kentin nüfusu 1975 yılında 350 000'e ulaşmıştır. 1960 Planı'nın koruma planları zamanında yapılmadığı için mevcut kent dokusunda, özellikle de kent merkezinde, yoğunluk ve kat artışı olmuştur. 1978 yılında tarihî kent merkezinde sit ve koruma kararları alınıncaya kadar kent dokusu tahrip edilmiştir (Altaban, 1999, s. 171). 1966'da organize sanayi bölgesinin açılmasıyla kent Mudanya yolu üzerinde sıçramalı olarak gelişmiştir. Bu gelişmeler sonrasında 1976 yılında İmar İskân Bakanlığı Nazım Plan Bürosunca kenti desantralize etmeyi amaçlayan Bursa Nazım Planı yaptırılmıştır (Altaban, 1999, s. 171). Bu planla kente yeni sanayi alanları önerilmiş ve kentin gelişme yönleri belirlenmiştir (Şekil 10). Kentsel gelişme doğu-batı yönünde lineer düşünülmüştür. Ancak nüfusun daha çok kent merkezinde yoğunlaştırılması, arazi spekülasyonuna ve kaçak yapılaşmaya neden olmuştur (Batkan, 1996, s. 251). Bunun sonucunda ise tarihî yapılar ve çevrelerinde yapı yoğunluğu artmıştır.

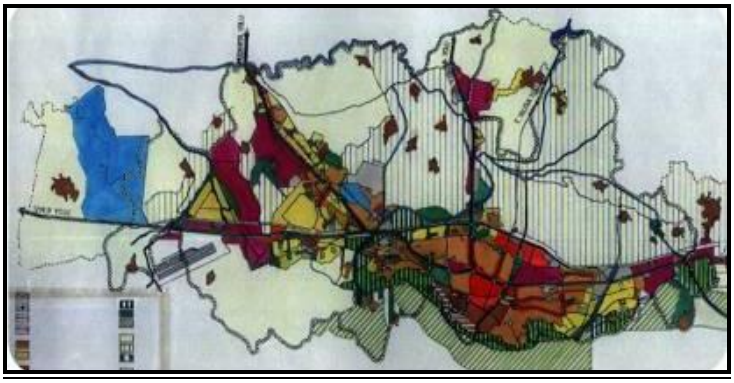

Şekil 10. 1976 Nazım Planı *(Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)*

1984 Nazım Planı[9]: 1975 yılında artan nüfus ve gelişme hızının sebep olduğu mevcut uygulama planının yetersiz kalması ile birlikte yeni bir

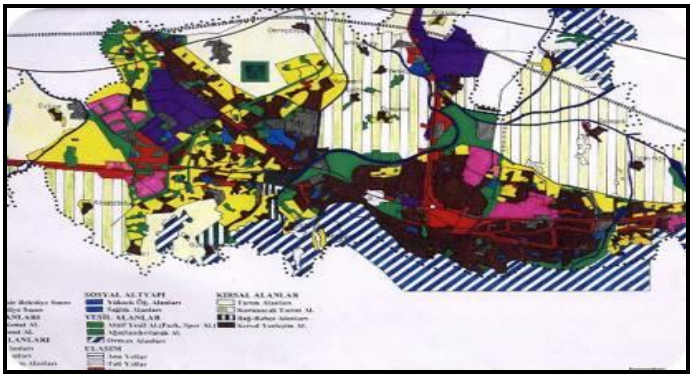
[9] 1/5000 ölçekli plandır. Bu planla kentin kuzeyindeki ova alanına gelişme sınırlandırılmıştır. Ova koruma alanları belirlenmiştir (Altaban, 1999: 171). 1990 yılında ve 1995 yılında nazım plan revizyonu yapılmıştır.

planlama çalışması yapılmıştır (Şekil 11). Bu planla kentin kuzeyindeki ova alanına gelişme sınırlandırılmıştır. Ova koruma alanları belirlenmiştir (Altaban, 1999, s. 171). O dönemde de tek ve güçlü bir kent merkezine sahip olan yerleşmede konut bölgeleri içinde alt merkezler oluşturularak merkez kademelenmesi yapılmaya çalışılmıştır (Vardar, 2007, s. 86). Tarihî doku ve geleneksel merkezin korunması amacıyla merkezde yapılaşma ve yükseklik kontrolü uygulanmıştır.

Şekil 11. 1984 Nazım Planı *(Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)*

1995 Nazım Plan Revizyonu: 1995 yılında 1984 Nazım Planı'nın revizyonu yapılmıştır. 1984 Planı'nın uygulanmayan ve güncelliğini yitiren kararları revize edilmiştir. Merkez ile ilgili olarak, 1984 Planı'ndan farklı bir karar alınmamıştır (Şekil 12).

Şekil 12. 1995 Nazım Plan Revizyonu *(Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)*

1998 Çevre Düzeni Planı: Bu planda, yeni planlama bölgeleri oluşturulmuş, Tarihî Kent Merkezi, Hanlar Bölgesi Merkez Planlama Bölgesi olarak adlandırılmıştır (BBB, 1999; Şekil 4.185). Bu plan hükümlerine göre, 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" uyarınca belirlenen sit alanlarının korunması ve tarihsel kimliğin korunması gerektiği yerleşmelerde, nüfus artışı ve yığılmalara neden olacak kararların alınmaması hedeflenmektedir (Bursa 2020 Yılı Çevre Düzeni Planı Raporu).

1/25.000 Ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı[10]: Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı, Bursa Büyükşehir Belediye Meclisinin 16.03.2006 gün ve 177 sayılı kararı ile onaylanarak yürürlüğe girmiş, 12.06.2008 gün ve 416 sayılı Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ile revize edilerek onaylanmıştır.

Bu planda, Hanlar Bölgesi merkezi iş alanı olarak belirtilmektedir (Şekil 4.186). Planın merkez planlama alanı olarak belirtilen Tarihî Kent Merkezine ilişkin hedefler şu şekildedir:

- Merkez Planlama Bölgesi'nde yer alan tarihi merkezin korunması, sağlıklaştırılması ve restorasyonu,
- Yoğunluk arttırımına gidilmemesi;
- MİA desantralizasyonun gerçekleştirilmesi;
- I. Kademe merkez olarak belirlenen geleneksel merkez metropoliten bölgedeki tüm merkezlerin bağlı olarak çalıştığı, her türlü mal eşya alımsatım fonksiyonlarının ve servis hizmet yerleri ile kültürel yönetsel donatımların ihtisaslaştığı ana merkez olarak belirlenmesi hedeflenmiştir (www.bursa-bld.gov.tr).

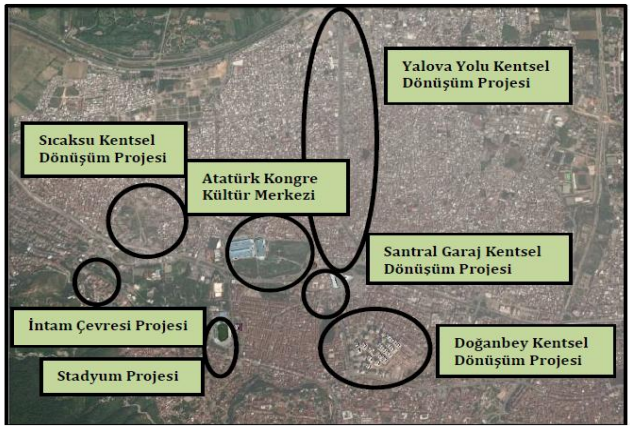
2. Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Literatürde kentsel dönüşüm "kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem" olarak tanımlanmaktadır (Thomas, 2003). Kentsel dönüşüm uygulamalarında kentsel alanlar sadece fiziksel ve lokasyon özellikleri açısından ele alınmakta ve toplumsal içeriğinden ve gelişim dinamiklerin-

[10] Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesinin, Hanlar Bölgesi ile ilgili görüşlerini içeren metinden alınmıştır (www.spo.org.tr/.../a1bf96b7165e962_ek.doc last access 24. 03. 2011)

den tümüyle soyutlanmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri bir anlamda, şehirlerin sosyo-ekonomik değerlerini yitiren yerleşim bölgelerinin yeniden yapılandırılmasıdır ve her kent için belirli dönemlerde uygulanması gereken çalışmalardır.

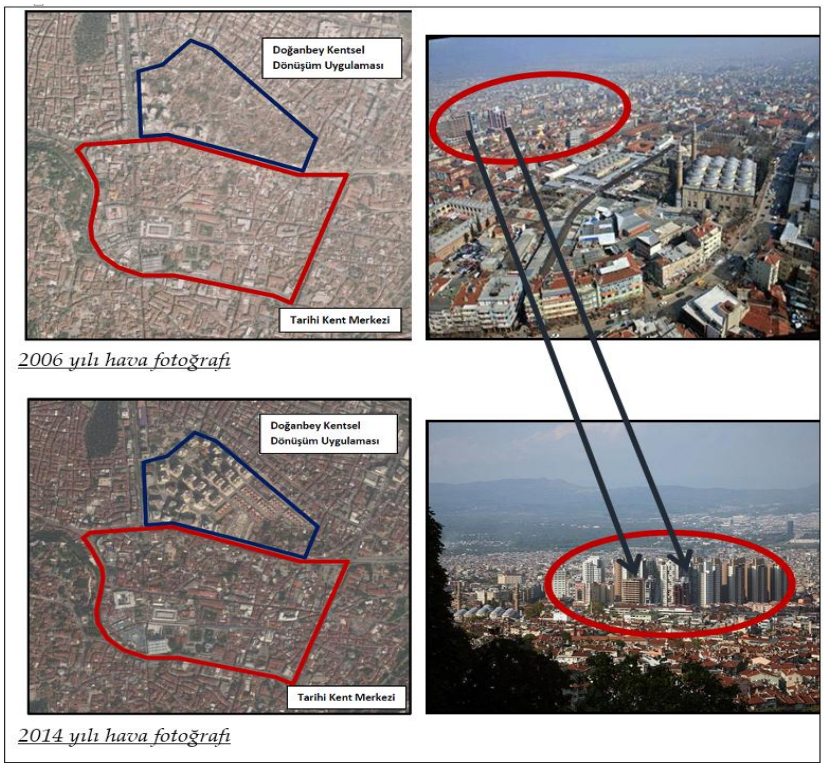
Bursa; Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer merkez ilçeleri ile birlikte hızlı bir gelişim ve değişim süreci yaşamaktadır. Osmangazi ilçesi tarihsel süreçte kentsel yerleşimin çekirdeği olma özelliği gösteren önemli bir ticaret merkezi niteliği taşımaktadır. Yerleşimin ilk dönemlerinde geleneksel yapılaşma izleri taşıyan Osmangazi ilçesi, son dönemlerde önemli dönüşüm projeleri ile ön plana çıkmaktadır (Şekil 13). Kentsel dönüşüm projelerinin büyük bir kısmı, kentin İstanbul ile olan kara yolu bağlantısı boyunca, kente giriş kapısı niteliği sergileyen ilçenin önemli ana arterlerinden biri olan Yalova yolu çevresi ve kentin batıya doğru gelişim gösterdiği İzmir yolu boyunca yoğunlaşmıştır.

Şekil 13. Bursa Kent Merkezi ve Çevresindeki Kentsel Dönüşüm Projeleri

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulaması, yoğunluğu ve bulunduğu konum bakımından Türkiye'de tek olma özelliği göstermektedir. Osmangazi ilçesindeki Haşim İşçan Caddesi ile Gazcılar Caddesi arasında kalan Doğanbey, Tayakadın, Kiremitçi ve Kırcaali mahallelerini kapsamaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi, Osmangazi Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi iş birliğiyle gerçekleştirilen uygulamada, Bursa Büyükşehir Belediyesi proje ortaklarındandır. 28.11.2006 tarihinde T.C. Başbakan-

lık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Osmangazi Belediye Başkanlığı arasında imzalanan "Bursa Osmangazi Doğanbey Kentsel Yenileme Projesi Protokolü" ile başlayan ve 6 etap hâlinde gerçekleştirilen Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi'nde, toplam 2747 konut yer almaktadır. Dönüşümün gerçekleştirildiği bölge içerisinde Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil altına alınmış 6 adet anıtsal yapı, 16 adet sivil mimarlık örneği ve 1 ortaöğretim okulu yer almaktadır. Alanın doğusunda Ördekli Hamamı Çevresi Kentsel Sit Alanı bulunmaktadır. Yapılan yıkımların öncesinde, alan içerisindeki yapılar çoğunlukla 1 ve 2 katlıdır (Şekil 14). Uygulama öncesinde bölgede yaşayan kullanıcıların tamamına yakını bahçeli konutlarda yaşadığını belirtmiştir; eski durumda konutun yarı özel/yarı kamusal kısmı olan yeşil alan, günümüzde kamusal alana dâhil olmuş ve bireylerin yaşam biçimiyle bağdaşmayan bir bileşen olmuştur.

Şekil 14. Doğanbey Kentsel Dönüşüm Alanı 2006 ve 2014 Hava Fotoğrafları

3. Değerlendirme

Bursa kentinin gelişimi süreci incelendiğinde 1930'lardan itibaren geleneksel merkezde yoğunlaşma süreci başlamıştır. 1940'dan itibaren kentin gelişimi planlar doğrultusunda olmamıştır. Geleneksel merkez 1960'lı yıllara kadar önemini sürdürmüştür. İlk organize sanayi bölgesinin Bursa'da önerilmesi sonucunda kentin gelişimi ve nüfusu, hızlı değişim göstermiştir. Kentin toplumsal yapısındaki değişimlerin etkileri mekânsal gelişimine yansımıştır. 1976 ve 1984 yıllarında hazırlanan planlar gelişmeyi denetlemekte yetersiz kalmıştır. Önden gitmesi gereken imar altyapısı artan nüfusa yetişememiş tarihî ve kültürel değerler üzerinde baskı artmış ve bozulmalar başlamıştır.

Bursa kenti, tarihsel süreçte sosyal, ekonomik ve mekânsal olarak hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu hızlı gelişim ve dönüşüm projeleri, kentin karakterinin hızla kaybolmasına ve kentin bir yapı yığını hâline gelmesine neden olmuştur. Bursa'da bir taraftan kentin tarihî ve kültürel mirasının korunması çalışmaları yapılırken, diğer taraftan Doğanbey'de -dönüşüm projesi kapsamında-, tarihî kent merkezinin kendine özgü kültürel yapılarını dikkate almadan yapılan çok katlı TOKİ binaları, kentin her bölgesinden görünen başta Ulu Cami ve tarihî çarşı silueti olmak üzere şehrin tüm görüntüsünü bozmuştur. Bu proje kentin kimliği olarak tanımlanabilecek yeşil ve tarihsel dokusuna zarar vermektedir. Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları genel olarak dönüşümü sadece fiziksel boyutuyla ele almakta, mevcut duruma özgü strateji ve müdahale biçimlerinin sonucu olarak değil, rant kaynağı olarak kullanılarak biçimlenmektedir.

Doğanbey Projesi'nde kentin sosyal, kültürel, coğrafi özellikleri göz ardı edilerek rant ön planda tutulmuş ve tek tip mimari uygulamalarla kentin mimari dokusuna uyuşmayan yapılaşma oluşturulmuştur. Kentsel dönüşüm yapılacak alanın sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısına göre alternatif modellerin üretilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bütün bu risklere karşın, kentsel dönüşüm mekânsal ve sosyal bir gerekliliktir. Kentsel dönüşüm çalışmalarında, fiziksel mekânın dönüştürülmesinin yanında problemin sosyal ve kültürel boyutları da dikkate alınmalıdır. Kentlerin farklı problemlerine tek ve aynı çözüm yerine kentin yerleşim ve imar özelliklerine göre farklı ve etkili çözümler üretilmelidir.

Aksi takdirde bu projeler, bugün gecekondu ve kaçak yapılaşma içinde yaşanan sorunlara çözüm getiremediği gibi yeni problemleri beraberinde getirecektir. Kısacası ülkemizde ve kentimizde üretilen projeler mekânın dönüşümünü içermekte, konunun sosyolojik, psikolojik, toplumsal ve çevresel boyutlarını ele almamaktadır.

Kentlerin, sürekli büyüme olgusuyla karşılaşmaları, ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel yapısında önemli değişimlere neden olmaktadır. Kentlerin büyümesi, kentsel mekânın üzerinde daha çok durulmasına ve yeniden yapılanmalara sebep olmuştur. Kentsel mekândaki bu yeniden yapılanma ile oluşan değişim ve dönüşümler; kimi zaman mekân ve yaşam kalitesini artırıcı yönde olurken, kimi zaman da mekânın ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel çökme ve bozulması olarak kendini göstermiştir. Kentsel dönüşüm projesinin yapılacağı alanlar, sosyal bir çevre analizi yapılmadan sadece mekânsal nitelikler göz önünde bulundurularak seçilmektedir.

Kaynaklar

Akkılıç, Y., (2001). Halkevleri ve Bursa Halkevi. *Bursa Defteri*, 11/39, Bursa.

Aktar, A., (1996). Bursa'da devlet ve ekonomi. Yenal (ed.) *Bir masaldı bursa*. İstanbul: YKY.

Altaban, Ö., (1999). Bursa büyükşehirde kentsel gelişmenin bir bilançosu. Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi, 06-08 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi.

Bağbancı, Ö. K., (2007). *Bursa Hanlar Bölgesi değişim ve dönüşüm sürecinin incelenmesi ve bölgenin korunması üzerine bir araştırma*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Batkan, Ö., (1996). Bursa kentsel gelişimi ve planlama süreci. Yenal (ed.) *Bir masaldı Bursa*. İstanbul: YKY.

Baykal, K., (1950). *Bursa ve anıtları*. Bursa.

Bursa Defteri, (2000). Bursa'nın kentsel gelişimi. sayı:5, Bursa.

Darkot, B., (1994), Bursa maddesi. *İslam ansiklopedisi*, 2. cilt, (ss. 806-810). İstanbul: Maarif Matbaası.

Dörtok Abacı, Z., (2007). Bursa'nın kent dokusundaki değişim (18-19.yüzyıl). Çiftçi (ed.) *Bursa'nın kentsel ve mimari gelişimi*. Bursa: Osmangazi Belediyesi.

Ergenç, Ö., (1979). "Osmanlı Şehirlerinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Tarihi* (1071-1920), Ankara.

GEEAYK, (1979). Bursa Kenti Tarihi ve Doğal Sit Alanları Geçiş Dönemi Koruma ve Geliştirme Planı ve Hükümleri konulu 10888 no.lu Kurul Kararı.

İnalcık, H., (2010). 15. ve 16. yy'larda Bursa'da Sanayi ve Ticaret. Çarşının Öyküsü-Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Kaplanoğlu, R., (2008). Bursa'nın kentsel gelişmesi. *Bursa Defteri*, Sayı:31-32, Mayıs 2008.

Kaygalak, S., (2008). *Kapitalizmin taşrası, 16. Yydan 19. Yya Bursa'da toplumsal süreçler ve mekansal değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kırayoğlu, M., Tanyeli, U. ve diğerleri (1999). Bursa tartışmaları. *Bursa Defteri*, No:2.

Kırayoğlu, K., (2004). *Bir Osmanlı şehri Bursa'da şehir merkezi/Hanlar Bölgesi sorunsalı*. İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, İstanbul.

Kuban, D., (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.

Oğuzoğlu, Y., (2010). Bursa Çarşısı'ndaki restorasyon çalışmalarına arşiv belgelerinin katkısı. Çarşının Öyküsü-Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Saint-Laurent., (1996). Bir tiyatro aşığı: Ahmet Vefik Paşa ve XIX. Yy sonlarında Bursa'nın yeniden biçimlendirilişi. Yenal (ed.) *Bir nasaldı Bursa*. İstanbul: YKY

Tekeli, İ., (1999). Bursa'nın tarihinde üç ayrı dönüşüm dönemi. Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi, 06-08 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi.

Thomas, S. (2003). A glossary of regeneration and local economic development. Manchester.

Üstündağ, N., (1999). *Bursa'nın kentsel gelişim sürecinde merkez yapısının analizi*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Basılmamış Y. Lisans Tezi.

Vardar, B., (2007). Osmanlı modernleşme döneminden 21. yy Bursa'sına kentsel gelişim: 20. yy Bursası'nda planlama örnekleri. Oğuzoğlu (haz.) *Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü*. Bursa: Osmangazi Belediyesi.

Vural, T., (2007). Tarihsel süreklilik içinde Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi. Çiftçi (ed.) *Bursa'nın kentsel ve mimari gelişimi sempozyum kitabı*. 07-08 Nisan 2007, Bursa.

Yenal, E., (1996). Osmanlı başkenti, Osmanlı kenti Bursa. Yenal (haz.) *Bir masaldı Bursa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.